

Wstęp

Przedmiotem niniejszej pracy jest sytuacja prawno-majątkowa małżeństw zawieranych przez obywateli Unii Europejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem obywateli polskich. Zagadnienie to ograniczone zostało z jednej strony do sfery stosunków majątkowych małżeńskich, które determinowane są poprzez ustroj majątkowy obowiązujący między małżonkami z mocy prawa, a z drugiej strony dopuszczeniem aspektów kontraktowych kształtowania tego ustroju, poprzez zawieranie umów majątkowych małżeńskich w Polsce nazywanych także intercyzą¹.

Do niedawna szereg związanych z tym zagadnień takich jak prawo właściwe, czy jurysdykcja sądowa, regulowane były przez krajowe normy kolizyjne państw członkowskich. W obecnym stanie prawnym małżonkowie w Unii Europejskiej będą mieli możliwość zawierania tych umów na podstawie zharmonizowanych norm kolizyjnych dotyczących prawa właściwego i jurysdykcji sądowej. Podstawą prawną tej możliwości jest rozporządzenie Nr 2016/1103 w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznania i wykonywania orzeczeń sądowych w zakresie majątkowych ustrojów małżeńskich z 24.6.2016 r.² Przyjęcie wspólnego mechanizmu kolizyjno-prawnego, przełamało blisko 10-letni impas prawodawczy w tej dziedzinie i sprzyja wytworzeniu się na tej płaszczyźnie jednolitego wzorca rozwiązań prawnych w dziedzinie intercyz zawieranych przez obywateli UE. System ten obejmuje nie tylko zespół zharmonizowanych norm kolizyjnych zarówno materialnoprawnych, jak i jurysdykcyjnych, ale także inne praktyczne elementy, np. wzajemną uznawalność orzeczeń i ugód sądowych oraz założenie uznawania w obiegu prawnym autentyczności dokumentów urzędowych. System ten nie jest więc tylko unijną regulacją kolizyjnoprawną, ale służy jako kompleksowy mechanizm pozwalający na zawieranie przez Europejczyków transgranicznych umów majątkowych małżeńskich, które w ogólnym ujęciu można nazywać „intercyzami europejskimi”³.

Opracowanie niniejsze dotyczy właśnie problematyki umów majątkowych zawieranych pomiędzy małżonkami będącymi obywatelami dwóch różnych państw członkowskich, z uwzględnieniem także obywateli Polski. W ramach pracy uwaga została szczególnie skoncentrowana na aspekcie kolizyjnoprawnym dotyczącym prawa właściwego dla takich umów oraz jurysdykcji sądowej, jak również innych mechanizmów związanych z realizacją intercyz w praktyce obrotu prawnego, np. obieg i przekazywa-

¹ M. Sokołowski, *Obywatelstwo UE na tle strategii Europa 2014–2020*, s. 331.

² Dz.Urz. UE L 183 z 2016 r., s. 1.

³ M. Sokołowski, *Stosowanie rozporządzenia nr 2016/1103*, s. 4–12.

nie dokumentów urzędowych⁴. Z uwagi na szczególnie charakter prawny interczyk, jako dokumentów o urzędowo sporządzanej treści, poruszona została także problematyka formy tych dokumentów, oraz kwestie dotyczące uwierzytelniania umów majątkowych w transgranicznym obrocie prawnym.

Dodatkowo, w pracy poruszono wiele innych zagadnień, jak np. ochronę dobrej wiary osób trzecich, przestrzeganie prawnie chronionych wartości życia rodzinnego, np. ochrona domu lub mieszkania rodziny, oraz zasad równości praw i obowiązków obojga małżonków.

Z uwagi na kolizyjnoprawny charakter pracy, nowe rozporządzenie Nr 2016/1103 poddano szczegółowej analizie na tle rozwiązań polskiej ustawy z 2011 r., PrPrywM. Zostało to podyktowane z jednej strony podobieństwem rozwiązań prawnych obydwu regulacji w kwestiach prawa właściwego, ale również z uwagi na nieprzystąpienie Polski do grupy państw stosujących to rozrządzenie, co sprawia, że konieczne jest w dalszym ciągu oparcie się na polskiej ustawie PrPrywM.

Nie uprzedzając finalnej refleksji, uwypuklonej w tezach pracy, należałoby jednak wyartykułować przewodnią myśl tej rozprawy, która w sytuacjach dotyczących polskich obywateli zakłada niekiedy możliwość stosowania rozwiązań prawnych w ramach rozporządzenia Nr 2016/1103, pomimo że Polska nie przystąpiła do wzmocnionej współpracy⁵. Szczególnie rozporządzenie to będzie znajdować zastosowanie w odniesieniu do polskich obywateli mieszkających w innych krajach Unii i tam zawierających swoje małżeństwa. W stosunku do tych polskich obywateli, powiązanych z Polską np. poprzez fakt posiadania w Polsce składników swojego majątku (nieruchomości), jak również z uwagi na możliwość ich powrotu do kraju, będzie zachodziła konieczność stosowania tego rozporządzenia, albo uwzględniania jego przepisów przez polskie sądy oraz urzędy stanu cywilnego oraz praktyków (np. polskich notariuszy)⁶.

W pracy pojawiają się często odniesienia do niemieckiego prawa prywatnego międzynarodowego (EBGB). Jest tak ponieważ polska ustawa w części obejmującej przepisy majątkowe małżeńskie wykazuje istotne podobieństwa do prawa niemieckiego. Mając na uwadze, że Republika Federalna Niemiec przystąpiła do wzmocnionej współpracy

⁴ Problematyka sprawnego obiegu dokumentów urzędowych, w szczególności związanych ze stanem cywilnym i majątkowym stanowi przedmiot rozporządzenia UE Nr 2016/1101 z 6.7.2016 r., w sprawie promowania swobodnego przepływu obywateli poprzez uproszczenie wymogów dotyczących przedkładania określonych dokumentów urzędowych w Unii Europejskiej i zmieniające rozporządzenie (UE) Nr 1024/2012 (Dz.Urz. UE L 200 z 2016 r., s. 1).

⁵ W najnowszej doktrynie niemieckiej poświęcono temu zagadnieniu uwagę, wskazując, że jest to możliwe, o ile sądy takiego państwa będą skłonne zastosować rozwiązania przewidziane w regulacji unijnej, bliżej: *A. Dutta*, Das neue internationale Güterrecht der Europäischen Union, s. 1977.

⁶ *M. Sokółowski*, Stosowanie rozporządzenia nr 2016/1103; *M. Wojewoda*, Stosowanie norm kolizyjnych, s. 39–62. Oprócz tego, zagadnienie to dotyczy także stosowania i transgranicznego obiegu dokumentów urzędowych i notarialnych, np. interczyk, w kontekście rozporządzenia Nr 2016/1191.

w ramach tego rozporządzenia i była jednym z inicjatorów uchwalenia tej regulacji, jak również fakt, że spomiędzy małżeństw międzynarodowych zawieranych przez Polaków znaczącą grupę stanowią małżeństwa polsko-niemieckie, spojrzenie na mechanizmy nowej regulacji przez pryzmat rozwiązań niemieckich może przedstawiać konkretną wartość praktyczną.

Refleksja prawnoporównawcza uzupełniona jest również przez odniesienia do praw innych państw członkowskich, z konieczności tych największych jak: Wielka Brytania (niezależnie od tzw. *Brexit'u* czyli rezygnacji Wielkiej Brytanii z członkostwa w Unii Europejskiej), Francja oraz Włochy, a także choć marginalnie do państw nieunijnych, z którymi wiążą nas szczególne relacje o podłożu zarówno historycznym, jak i niekiedy emocjonalnym. Dotyczy to zwłaszcza systemów prawnych USA i Rosji.

W ramach niniejszej pracy dokonana została analiza przepisów rozporządzenia Nr 2016/1103, w kontekście wcześniejszych wersji projektu zgłoszonych przez Komisję Europejską w 2011 r. Pozwala to niejednokrotnie prześledzić zmiany, jakie zachodziły w czasie przygotowania rozporządzenia i dzięki temu ułatwia zrekonstruowanie woli prawodawcy unijnego. Pamiętać jednak trzeba, że metoda wykładni historycznej nie jest stosowana na gruncie prawa unijnego, z uwagi na z góry założoną elastyczność i łatwość dopasowania się tego prawa do zmieniających się warunków gospodarczo-społecznych⁷. W tym zakresie refleksje odnośnie do wcześniejszych wersji projektu rozporządzenia Nr 2016/1103 najczęściej zostały ujęte w przypisach.

Warto wskazać na wstępie, że w trakcie prac nad projektem rozporządzenia pojawiło się wiele wątpliwości, zwłaszcza z uwagi na zmiany w pojmowaniu definicji małżeństwa w Unii Europejskiej. Dotyczyło to w szczególności traktowania związków partnerskich jako małżeństwa oraz dopuszczenia przez niektóre kraje członkowskie Unii do zawierania małżeństw przez osoby tej samej płci. Powodowało to obawy, że rozporządzenie Nr 2016/1103 może być wykorzystywane jako swoisty „wehikuł” służący do przenoszenia na terytoria tych państw, które hołdują małżeństwu w tradycyjnym rozumieniu, nowej niezgodnej z prawem tych państw koncepcji małżeństwa. W związku z tym, obok rozporządzenia Nr 2016/1103 Unia Europejska przyjęła drugie rozporządzenie Nr 2016/1104, które dotyczy wyłącznie związków partnerskich⁸. Obydwa rozporządzenia posiadają bardzo podobną treść, co stanowi precedensową sytuację i zostały przyjęte w ramach wzmocnionej współpracy tylko przez grupę 18 państw członkowskich. Było to jedyną możliwością przełamania trwającego od kilku lat braku porozumienia politycznego, uniemożliwiającego uchwalenie przez Radę UE tej regulacji, pomimo istnienia gotowego projektu. Przedłużająca się sytuacja braku prawa unijnego w tym zakresie, utrudniała sądom i małżonkom rozwiązywanie konfliktów w obrębie

⁷ A. Kalisz, Wykładnia i stosowanie prawa wspólnotowego, s. 156; M. Zieliński, Wykładnia prawa, s. 163–171; Z. Radwański, M. Zieliński, Wykładnia prawa cywilnego, s. 32 i n.

⁸ Rozporządzenie Nr 2016/1104 wdrażające wzmocnioną współpracę w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach dotyczących skutków majątkowych zarejestrowanych związków partnerskich (Dz.Ur. UE L 183 z 2016 r., s. 30 ze zm.).

wskazywania prawa właściwego i wręcz groziła „obumarciem” tej inicjatywy w wyniku dalszego trwania impasu, który miał zasadniczo charakter socjologiczno-rodzinny i polityczny a nie jurydyczny⁹.

Niniejsza praca konsekwentnie dotyczy tematyki rozporządzenia „majątkowego małżeńskiego” Nr 2016/1103, dlatego nie porusza zagadnień relacji majątkowych kreowanych przez osoby żyjące w związkach partnerskich. Jest to podyktowane tym, że w grupie państw, które nie przystąpiły do wzmocnionej współpracy znajduje się Polska, ponieważ w polskim prawie rodzinnym nie jest znana instytucja związku partnerskiego¹⁰. Konsekwencją tego stanu rzeczy jest konieczność stosowania dla relacji majątkowych małżonków przepisów polskiej ustawy z 4.2.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe. Ustawa ta jest bezsprzecznie aktem nader nowoczesnym, czego dowodem jest to, że w obrębie umownych międzynarodowych stosunków majątkowych między małżonkami regulację polskiej ustawy oparto na kolizyjno-prawnej zasadzie ograniczonej autonomii woli stron, która jest realizowana również przez normy wskazanego rozporządzenia.

Kolizyjnoprawną autonomię woli należy odróżnić od cywilistycznej autonomii woli, która oznacza możliwość wpływu danego podmiotu na swoją sferę prawną np. poprzez kształtowanie treści umowy¹¹. Kolizyjnoprawna autonomia woli stron polega na umożliwieniu takiego kształtowania sytuacji osobistej stron, poprzez czynności prawne i zachowania faktyczne, które pozwolą stronom na objęcie ich sprawy właściwością określonego prawa materialnego¹². Chyba że działanie stron lub jego efekty będą zmierzały do obejścia prawa lub naruszenia klauzuli porządku publicznego. Wiadac przez to, że zarówno polska ustawa, jak i rozporządzenie Nr 2016/1103 są nowoczesnymi aktami prawnymi, uchwalonymi w drugiej dekadzie XXI w. i przez to odpowiadającymi na zapotrzebowania nowoczesnego społeczeństwa i stosunków społecznych nacechowanych dużą dynamiką i mobilnością¹³.

Praca niniejsza oprócz wartości naukowej i poznawczej, ma mieć wartość praktyczną, a zwłaszcza umożliwiać poznanie, obok unijnej koncepcji prawa rodzinnego, szczegółów prawa małżeńskiego w aspekcie majątkowym. Praca ta nie powstała jako praca prawno-porównawcza, choć metoda ta jest na jej łamach szeroko stosowana, podobnie jak refleksja historyczna oraz niekiedy refleksja aksjologiczna w odniesieniu do

⁹ P. Mostowik, Jak nie ujednoliciac międzynarodowego prawa prywatnego, s. 19 i n.; M. Sokolowski, Obywatelstwo UE na tle strategii Europa 2014–2020, s. 331.

¹⁰ Poza ramami wzmocnionej współpracy dotyczących rozporządzeń Nr 2016/1103 i 2016/1104 oprócz Polski znajdują się także: Dania, Irlandia, Litwa, Łotwa, Estonia, Słowacja, Rumunia, Węgry oraz Wielka Brytania.

¹¹ Szczegółowo polska doktryna: Z. Radwański, Teoria umów, s. 94; P. Machnikowski, Swoboda umów, s. 1 i n.; R. Trzaskowski, Granice swobody kształtowania treści, s. 33.

¹² Zabiegi stron nie są również kwalifikowane jako tzw. kolizyjno-prawny wybór prawa, zob. M. Pazdan, Autonomia woli stron, s. 139–140; *tenże*, O roli wyboru prawa, s. 534.

¹³ A. Mączyński, Polskie prawo prywatne międzynarodowe, s. 572; J. Skąpski, Autonomia woli stron, s. 43 i n.

np. kwestii Karty Praw Podstawowych oraz polskiej Konstytucji. Niniejsza praca jest pracą o charakterze kolizyjnoprawnym, ponieważ prawo prywatne międzynarodowe szczególnie szeroko rozwija się na gruncie stosunków rodzinnych. Międzynarodowe relacje majątkowe małżonków budzą od dawna najwięcej kontrowersji i tworzą węzły prawne niekiedy niemal niemożliwe do kompleksowego rozwiązania. Mam nadzieję, że niniejsza książka przyczyni się do zrozumienia międzynarodowych relacji majątkowych między małżonkami oraz posłuży znalezieniu dogodnego i sprawiedliwego rozwiązania problemów prawnych małżonków lub wydawania słusznych orzeczeń sądowych zgodnie z rzymską maksymą: *ius est ars boni et aequi*.